

KÖZLEMENYEK

A 'kenyér' jelentésű szó a csuvasban

A mai csuvasban a 'kenyér' jelentésű szó *sākār*, A *sākkār*, *sākrā*, *sākārā*, V *sōkōr*, *sōkkōr* alakokban használatos. Legkorábbi előfordulása 1769-ből való, a Csuvas Első Grammatikában *чюкпю 'хлеб'* áll. A szó etimológiájának megállapítására több kísérlet történt. Bang (1918. 6) **yōküz* alakból vezeti le, hipotézisét azonban nem bizonyítja. Räsänen (1920. 202) a csuvas alakokat Radlov oszmán török *čōkeri* adatával együtt a mong. *juġeri* formából eredezteti, ami azonban — sem a csuvas és az oszmán török szavak összetartozása, sem ezeknek a mongolra való visszavezetése — nem helytálló. Egorov etimológiai szótárában (1964) a *sākār* szó csuv. *sār*- 'gyúr' igéből való származását veti fel, de ennek kétes voltát maga is jelzi. Másik lehetőségként a 'kukorica' jelentésű, ujg. *juġara* szóval és közép-ázsiai változataival kapcsolja össze, de ezt a megoldást ismét el kell utasítanunk, megint csak hangtani okok miatt. Ugyanitt hivatkozik Egorov Kāšgārī *ōġūr*, *yōġūr* 'köles' adatára, amit Ramstedt hozott volna kapcsolatba szerinte a csuv. *sākār* szóval (KCsA III, 143). Ez a hivatkozása téves, a jelzett helyen Hasan Eren a csuv. *vir* 'köles' jelentésű szó etimológiájának tárgyalásakor Ramstedt etimológiájának helyesbítéseként idézi Kāšgārīt, és sem Ramstedt, sem Eren nem foglalkozik a *sākār* alakkal. Végül Fedotov (1968. 130—131) tárgyalja a szót, aki visszatér a *juġara* stb. 'kukorica' alakokkal való rokonításhoz.

A csuv. *sākār* és alakváltozatai előzményének a korai bolgártörök **čōrek* alakot tekintjük,¹ vö. ÓT *čōrek* 'a round loaf of bread' (Clauson 1972. 429.), *čōrekle*- 'prigotovljat čurek, lepeški' (DTS 155.), oszm. *čōrek* 'nečto krugloe; disk; čurek, sdobnaja lepeška, hleb, kovriga hleba, karavaj', gag. *čōrek* 'hleb, ispečennyj na podu, čurek', tkm. *čōrek* 'hleb, hlebnyj; čurek (sdobnaja ili presnaja lepeška)', kum. *čōrek* 'čurek', kkalp. *sōrek* 'hlebec', özb. *čurrak* 'čurek (vid hleba)'.²

A bolgártörök **čōrek* szónak megközelítően a 14. századra két nyelvjárási változata is kialakult: **čōker* és **sōker*. Abban a nyelvjárásban, amelyből a csuvas fejlődött, a szókezdő č- spirantizálódott, amit bizonyítanak a volgai kipszak nyelvek: a tatár és a baskír kölesönözte a szót a középbolgárból, vö. tat. (Paasonen 1902. 53) *sōkōri*: *altı qadaq sōkōri belän* 'hat font száraz kenyérel', bask. *sōkārā* 'suhar', *sōkōrläk*, *juġkōrläk* 'id.'². A KB **sōker* alakból az új-csuvas korszakra **sōkiv* > **sōkiv* > *sākār* fejlődött. A csuv. *sākār* alakot és

¹ Az első szótag labiális magánhangzó-rekonstrukcióját a V nyelvjárási adatok indokolják, a vokalizmus eredeti magashangúságára a mai csuv. alakok -k-ja mutat.

² A kipszak nyelvekben a jelentések másodlagosak, minden bizonnyal az orosz *suhari* 'száraz kenyér, kétszersült' hatására (or. *suhar*' l. Vasmer III, 813).

nyelvjárásai változatait kölcsönözte a mordvin, vö. mordM *čukor*, Emord. *šukoro* 'lepeška' (Paasonen 1897. 50, Wichmann 1903. 94, Fedotov 1968. 130), valamint a cseremisiz, vö. cser. *sukir*, *sikir* 'hleb, karavaj hleba' (Lindström 1846. 86; Budenz 1864. 417 Wichmann 1953. 90; Gruzov 1964. 162, uő: 1967. 218—219; uő: 1968. 69; Fedotov 1968a 61)³. A votj. *sukiri* 'karavaj hleba' cseremisiz jövevény. Az orosz nyelvjárások két változatban is kölcsönözték a török szót: a köztörök nyelvek valamelyikéből a *čörek* alakot, ebből az oroszban *čurek* lett (Vasmer IV, 386), a csuvas nyelvből a *sákär* és *sákärä* változatokat, melyek *sjukur* és *sjukury* formában honosodtak meg (Dal' IV, 382; Dobrodomov 1974, 37—38).³⁸

AGYAGÁSI KLÁRA

Irodalom

- BANG, W. (1918), Monographien zur türkischen Sprachgeschichte. Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft, Phil.-hist. Kl., 1918 12 Abh. 3—20
- BUDENZ, J. (1864), Cseremisiz tanulmányok NyK 3
- CLAUSON, G. (1972), An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish. Oxford 1972
- DOBRODOMOV, J. G. (1974), Puti proniknovenija bulgarskih elementov v slavjanskije jazyki. In: Tjurkizmy v vostočnoslavjanskijh jazykah, Moskva, 1974
- DTS: Drevnetjurkskij slovar'. Leningrad 1969
- EGOROV, V. G. (1964), Etimologičeskij slovar' čuvaškogo jazyka. Čeboksary 1964
- FEDOTOV, M. R. (1968), Istoričeskie svjazi čuvaškogo jazyka s volžskimi i permskimi finno-ugorskimi jazykami. Čeboksary 1968
- FEDOTOV, M. R. (1968a), Bulgarskij jazyk i ego otnošenje k nekotorym finno-ugorskim jazykam. SFU 4
- GRUZOV, L. P. (1964), Fonetika dialektov marijskogo jazyka v istoričeskom osveščennii, Joškar-Ola 1964
- GRUZOV, L. P. (1967), Fonetika dialektov marijskogo jazyka v svjazi s problemoj proišoždenija marijcev. In: Proišoždenie marijskogo naroda. Joškar-Ola 1967
- GRUZOV, L. P. (1968), Voprosy istoričeskogo izmenenija sostava soglasnyh fonem marijskogo jazyka. In: Voprosy marijskogo jazykoznanija. Vyp. 2. Joškar-Ola 1968
- LINDSTRÖM, J. A. (1846), Samling af med Finskan beslägtade ord fran de Uralska, Altaiska och Kaukasiska språken. Suomi
- PAASONEN, H. (1897), Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen. JSFOu. 15.
- RÄSÄNEN, M. (1920), Die Tschuwaschischen Lehnwörter im Tscheremissischen. MSFOu. 48.
- PAASONEN, H. (1902), Zur tatarischen Dialektenkunde. KSz. 45—54
- WICHMANN, Y. (1903), Die Tschuwaschischen Lehnwörter in den permischen Sprachen. MSFOu. 21.
- WICHMANN, Y. (1953), Tscheremissische Texte mit Wörterverzeichnis und grammatikalischen Abriß. Helsinki 1953

Das tschuwaschische Wort für 'Brot'

VON KLÁRA AGYAGÁSI

Die Autorin akzeptiert die bisherigen Erklärungen für tschuw. *sákär* 'Brot' nicht, sondern nimmt die Abstammung vom bulgartürkischen **čörek* 'loaf of bread' an, das im 14. Jahrhundert in zwei Dialektvarianten **čöker* und **söker* existierte. Letzteres ist die unmittelbare Quelle des tschuwaschischen Wortes und gelangte durch tschuwaschische Vermittlung auch ins Mordwinische und Tscheremissische.

³ Köszönetemet fejezem ki Mikola Tibornak, amiért a cseremisiz etimológiai irodalom összeállításában segítségemre volt.